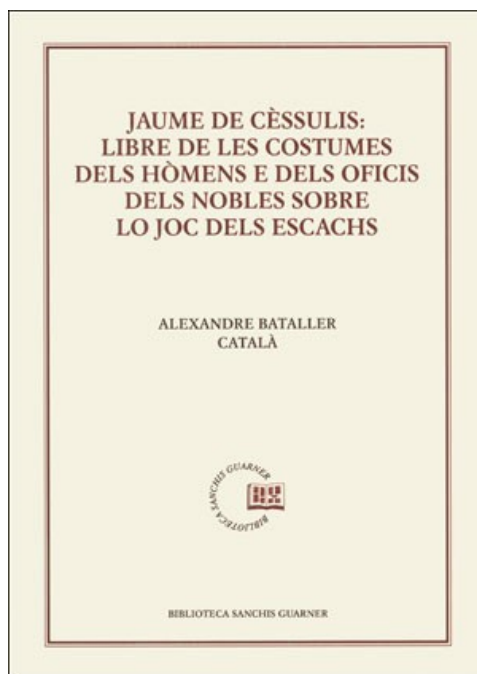

Alexandre Bataller Català. *Jaume de Cèssulis: Libre de les costumes dels hòmens e dels oficis dels nobles sobre lo joc dels escachs. Estudi i edició.* València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2018, 303 p. ISBN: 978-84-9191-025-1.

Ressenyat per: Jordi Oviedo Seguer (Florida Universitària)

L'original llatí del *Libre* que ara ressenyem, el *Liber de moribus hominum et officiis nobilium super ludo scachorum*, fou preparat vers el 1300. Amb una voluntat moralitzant i exemplificadora, l'original llatí d'aquest llibre es basteix sobre la figura de l'analogia per a elaborar una obra de caràcter enciclopèdic arran de les possibilitats imaginatives del joc dels escacs en relació a la cultura i la societat medieval. L'autor d'aquesta obra, Jaume de Cèssulis, fou un frare dominic establert al convent de sant Domènec de Gènova, qui proposava als seus germans d'hàbit un *ordo* vital que preparés el cristià per a la vida eterna perquè el propagaren amb la prèdica, tal com indica Albert Hauf al pròleg d'aquesta edició a cura d'Alexandre Bataller. El més antic dels volums llatins conservats del *Liber* està datat de 1358. Arreu d'Europa hi ha localitzats més de tres-cents manuscrits del text llatí, segons es referencia a l'estudi de Bataller, amb mostres impreses de l'etapa incunable i també moderna, que mostren l'interès del llibre en el temps, vinculat a l'atracció pel joc dels escacs. Hi ha traduccions de l'obra ja des del segle XIV a l'alemany, el francès, l'italià o l'holandès, entre d'altres llengües.

La presència del text llatí a la Corona d'Aragó es documenta per primera vegada en un testimoni de 1349. La traducció catalana ara editada del *Liber*, el *Libre de les costumes dels hòmens e dels oficis dels nobles sobre lo joch dels escachs*, és una mostra de la progressiva vernacularització de les obres medievals que s'expandí arreu d'Europa. Les traduccions catalanes de l'obra en són dues i es disposa de sis manuscrits diferents d'ambdues traduccions; se situen en l'àmbit de la Cancelleria Reial de la Corona d'Aragó al voltant dels segles XIV i XV. La traducció presa com a base per Alexandre Bataller data de 1385 però podria haver estat escrita el 1370, any de la majoria d'edat del rei Pere III. Per la resta de textos que acompanyen el manuscrit de la

traducció (Ms. 921, BNE) i altres consideracions com la qualitat material del llibre, sembla un recull de caràcter didacticomoral per a l'àmbit reial, un indicatiu que es justifica amb l'estudi del context de producció d'obres d'aquest tipus durant el període del regnat de Pere III el Cerimoniós (1319-1387). La presència del català en una traducció com aquesta s'associa a un destinatari que no necessàriament coneix ja el llatí, més propi de l'àmbit eclesiàstic sobretot, sinó a un públic més ampli, a estaments socials sobre els quals cal incidir-hi moralment, ja siga l'aristocràcia, especialment com a codi de bon govern o "regiment de prínceps", o la burgesia de les ciutats, que adquiria aquest tipus de publicacions per a les seues biblioteques particulars. Es tracta també d'un moment en què la pràctica traductològica comença a anar més enllà de la traducció literal, paraula per paraula, i es busca el sentit i l'adaptació a la llengua d'arribada, amb un estil determinat. De fet, Bataller apunta a què la segona de les traduccions al català existents, amb quatre manuscrits derivats també de finals del segle XIV, s'adreça a un destinatari més ampli, tant pels coneixements de llengua necessaris com per les solucions traductològiques que s'hi observen. De manera complementària, s'especifiquen les edicions modernes en llengua catalana entre els segles XIX i principi del XX, ara marcades pel procés de codificació lingüística del català.

L'ampli i detallat estudi lingüístic del text és el fonament per a l'estudi de la tècnica traductològica emprada, que es caracteritza per la presència del *cursus* llatí atenent a una traducció paraula per paraula a grans trets. La voluntat didàctica del text es manifesta amb innovacions com paràfrasis i fragments explicatius i en l'absència d'elements retòrics que no servisquen per a aportar més claredat a allò que s'escriu. És en el nivell del lèxic on s'observa la petjada cancelleresca per la varietat de solucions de traducció, que donen lloc, com s'ha dit, a sintagmes explicatius, locucions i frases fetes. A més, hi ha lèxic propi de l'àmbit popular juntament amb un altre de culte, en un context d'una prosa i una sintaxi cancelleresques. A l'estudi, és remarcable una mostra extensa d'expressions binàries traduïdes arran un únic terme llatí, un tret característic de les tècniques de traducció medieval. S'apunta a un origen valencià del traductor per la presència de valencianismes lèxics encara escassos, propis del procés de consolidació del model supradialectal característic de la Cancelleria reial, com ara "cabrerot", "landes" o "moxa".

L'edició de Bataller, especialista en les traduccions d'obres sobre el joc dels escacs i amb treballs sobre l'obra de finals del segle XV *Scachs d'amor* de Francesc de Castellví, Bernat Fenollar i Narcís Vinyoles entre d'altres textos, es basa en els testimonis llatins de l'obra per a corregir traduccions incorrectes o errors del copista, així com per a les reconstruccions de text. Les notes a peu de pàgina de l'aparat recullen la diversa casuística d'aquestes operacions i se centren en el comentari lingüístic breu, sense endinsar-se en el repertori cultural al qual fan referència les *auctoritates* que es presenten en els diferents capítols del llibre. En alguna ocasió es podria explicitar l'abast de la comparació d'un determinat fragment del text català amb el corresponent llatí indicat. Amb tot, el lector pot reseguir el caràcter de la traducció del llatí al català i l'editor justifica les seues intervencions de manera clara.

El *Llibre* s'estructura en quatre tractats que contenen capítols breus amb títols temàtics que demostren l'accessibilitat i la llegibilitat de l'obra: sobre l'origen del joc dels escacs, la forma dels escacs de l'estament nobiliari, la forma dels escacs dels pobles i, per últim, de l'escaquer i els moviments de cada peça. El primer capítol té un caràcter introductori, d'atorgar fonament historicoteològic al joc, mentre que el segon i el tercer contenen la càrrega simbòlica i didàctica central del llibre; per últim, és el quart tractat el que més se centra en les característiques concretes del joc dels escacs i n'esdevé un veritable manual tècnic primitiu, sense deixar de banda la finalitat moral i de regiment

de la societat.

Voluntat moralitzant, simbolisme i joc donen lloc a una obra particular, que empra l'ús de l'*exemplum* per aconseguir aquesta finalitat, amb una estructura adient per a la prèdica, que és l'àmbit dels exemples, i el consell davant els fet vitals. En aquest sentit, l'editor del llibre recull i comenta a l'estudi introductori les referències bibliogràfiques principals sobre l'origen dels *exempla* del *Liber*: l'*Speculum doctrinale* i l'*Speculum historiale* de Vicent de Beauvais, el *Policratus* de Joan de Salisbury, el Valeri Màxim i el conjunt de llibres de la Bíblia, tot i que apunta a l'*Speculum doctrinale* com a font principal, entre d'altres repertoris de caràcter enciclopèdic que recollien i superposaven els recursos per a la prèdica medieval. A més, per a concretar l'origen o el recorregut per diverses fonts dels exemples del llibre, l'editor ha preparat un apèndix amb una "Taula d'*exempla*" que es troben als diferents tractats. Tant fonts i referents llatins com d'altres de caràcter religiós constitueixen un corpus que es fa servir amb una voluntat moralitzant; tots els recursos es destinen a aquest objectiu, també el joc. Així doncs, l'al·legoria que representen les figures dels escacs sobre els diferents estaments de la societat serveix com un motiu més per a la consecució de l'objectiu que hem esmentat més amunt.

Per a complementar l'edició del text, Alexandre Bataller ha preparat en un apèndix final un glossari amb mots d'interès per a la lexicologia, un índex d'antropònims i topònims i una taula amb els principals *exempla* presents al *Llibre*. Es completa, així, l'edició filològica i l'estudi d'una obra que engrandeix el coneixement de la llengua i la cultura lletrada del tombant del segle XIV, en un context com el de la Cancelleria reial i una societat que es disposava a jugar una partida clau en el tauler de l'Europa mediterrània que constituí el segle XV.